

Транзиција универзитета

СРЂАН ВУКАДИНОВИЋ

Филозофски факултет
Никшић

TRANSITION OF UNIVERSITIES

Summary. Transformation stagnant of the social structure in system dynamics social relations is a unique countries of the Central, East and Southeast Europe last ten years 20th century and first 21st. Transitions in this reality envelopment at the changes all the substructure society unusual political, economical and cultural. However in first decade third millenium transition is not only specific former postsocialist/postcommunist countries than of the characteristic Europe. Slowly because transition complete social structure in Europe countries than at the word as transition of universities.

Marketing high education at the focus as on students from West and students from countries for a low infrastructure university education. In Europe market to enter new transoceanic providers for high education (USA, Australia). High Education as in considerable measure under blow globalization. The results this process is deverb international system license, certificate and accredit as power full measures insurance international academical mobility.

New positioning of University on the principles of Lisabon, Sorbonne and Bologna declarations and agreements from Salamanca and Prague presupposes the reform of the whole structure of high education and adapting to European level. It is indisputable that in spite of resistance almost all European countries are going to transform their high education system. In such a concept of education some traditional features of universities, which had existed for more than half a century, must disappear.

Time for establishing European space for high education is the end of the first decade of the 21st century. Although it is clear that the process of constituting the new university will take place in spite of the existing resistance, it should not be approached in a completely uncritical manner. Criticism is to be based, not in terms of opposing and confronting wide international academic community, but in taking certain positions in the

system which will be recognizable and respected in broad interuniversity relations.

KEY WORDS: tranzition, education, science, transfer knowledge, licension, certification, accreditation

Сажетак. Преображај стагнантног друштва у систем динамичких друштвених односа специфичност је земаља Централне, Источне и Југоисточне Европе последњих десетак година XX и првих XXI вијека. Транзиција у овим реалитетима обухвата промјене у свим подструктурама, а посебно у политичкој, економској и културној. Међутим, почетком трећег миленијума транзиција или поједини сегменти преображаја нијесу специфичност само постсоцијалистичких/посткомунистичких друштава него је то једна од особености Европе. Истина није ријеч о трансформисању комплетне друштвене структуре у европским земљама, већ само о транзицији високошколског система.

Систем европског високошколског образовања карактеришу различити едукациони модели међу којима не постоји хармонизованост. Све више појединаца из Европе своје високошколско образовање стиче на преко-океанским универзитетима. С друге стране у европски образовни простор и тржиште едукације и знања лоцирају се нови преко-океански "провајдери" високог образовања. Највише је ових "опскрбљивача" из САД-а, Аустралије, а дијелом и Јапана. Европа је изгубила престижно мјесто које је имала као дестинација за студирање ван матичне земље. Највећи дионичари европског високошколског реалитета су постале земље енглеског говорног подручја (САД, Аустралија и Енглеска). Стратегија развоја високог образовања поменутих земаља, у којој је један од главних циљева маркетиншка концепција, фокусира се на студенте из европских земаља, као и на оне који долазе из државних амбијената у којима је веома ниска инфраструктура високог образовања.

Систем високошколског образовања у Европи је у знатној мјери на удару глобализације. Два на први поглед противрјечна процеса, регионализација и интеграција, подстичу покретљивост едукације, науке и знања преко државних граница, при чему се долази до глобалних параметара квалитета високог образовања. Транзиција универзитета у Европи заснива се на преображају ових институција у чијој основи су заједнички квалитативни критерији. Намјера је да процес трансформације

универзитета резултира установљењем интернационалног система лиценцирања, сертификације и акредитације, као препознатљивим обиљежјима обезбјеђивања повећане покретљивости и трансфера студената, наставника и знања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: транзиција, едукација, наука, трансфер знања, лиценцирање, сертификација, акредитација.

1. Разлози за транзицију високошколског образовања

Образовање је она друштвена подструктура која непрекидно захтијева одређене промјене и преображај. И готово увијек са почетком сваке академске године на универзитетима, посебно онима у Југоисточној Европи, говори се о промјенама и реформама, а суштински се веома мало тога мијења. Промјене су, углавном, козметичке и свде се на разматрање наставних планова и програма. Глобални процеси и то нарочито они у сфери економије намећу потребу заживљавања и примјене транзиције у области високошколске едукације појединаца, као битног сегмента транснационалне економије услуга. Високообразовни систем је доживио велике промјене примјеном нових технологија. Почетком трећег миленијума у систем универзитета се инкорпорирао Интернет, што није био случај прије десетак година. Постоји и могућност учења на даљину за што се прије деценију готово није знало. Улога информационих и комуникационих технологија значајно доприноси интернационализацији високог образовања. На тај начин олакшан је улазак и "извоз" универзитетског образовања у виртуални свијет без граница.

Примјена информационих технологија и виртуални (не)-оквири простирања високог образовања означавају слабење везе универзитета и државе. Транзицијски процеси у овој сфери резултат су и напуштања модела Хумболтовог универзитета у читавој Европи, на којему је, иначе, заснован и универзитетски систем земаља Југоисточне Европе. Показало се као и у периоду када је Хумболтов универзитет замијенио црквено учење, да је развој савре-

меног свијета својим достигнућима и захтјевима претекао један концепт универзитетског образовања који је заснован на државном апарату, националној култури и ”производњи” нових знања (Европски универзитет 2010, 2001: 78). Концепција универзитета карактеристичног за европску традицију заснива се на науци као самоциљној. Тежиште културолошке мисије овог универзитетског система базирано је на академским слободама у чијој детерминирајућој основи је слобода наставе, науке и учења. Држава је ту битна као оснивач универзитета који осигурава и гарантује један степен аутономије и као значајан финансијер високошколске институције. Процес преображаја универзитета на транзицијским основама означава слабљење везе између високог образовања и државе. Тенденције државе када је у питању универзитет почетком транзицијских дешавања мијењају се и свде на систем дерегулацијских мјера које имају за циљ што већу аутономију високошколских институција, као и јачање утицаја тржишта у економски одрживом развоју. Поред вишеструке покретљивости студената и професора транзицијске потребе намећу и захтјеве проширивања активности универзитетске дјелатности мимо границе својега државног амбијента и из разлога повећања универзитетских буџета.

Универзитетско образовање се у већини случајева завршавало окончањем основних или постдипломских студија и одбраном доктората. Савремени универзитетски трендови у свијету показују да се добна структура академске популације мијења и да све више долази до изражаја концепт учења током цијелог живота (”life-long learning”). Свијест о наводно свим стеченим знањима по завршетку факултета мора се превазићи, а њени структурни сегменти развијати у правцу спровођења и остваривања система цјеложивотног образовања. Али самообразовати се не може ако се не влада новим технологијама и новим знањима. Неулагање у нове технологије и нова знања одређује конкретни друштвени реалитет као црну рупу високообразовног европског система. Уплив у систем комуникацијско-технолошке укључености не трпи никаква одлагања. Промјене које се у

томе простору дешавају имају веома динамичан карактер. Тако је од 1975. године па до прве године трећег миленијума у свијету продата милијарда РС рачунара. До 2010. године њихов број ће бити удвостручен, а предвиђа се да ће највећи пораст бити у транзицијским земљама Југоисточне Европе. То на веома сликовит начин показује којом ће се брзином примјењивати нове технологије и колико ће се брзо морати усвајати нова знања. Заостатак и оклијавање у томе процесу оставља одређену земљу у предворје академске заосталости.

Трансформација високог образовања је неопходна и због тога што савремена достигнућа у фундаменталним и примјењеним наукама нијесу остварена искључиво на универзитетима, већ уз сарадњу различитих друштвених сегмената и учешће моћних компанија. Такође, модерну науку карактеришу заједнички пројекти више различитих универзитета који су реализовани средствима транснационалних компанија (Европски универзитет 2010, 2001: 8). Све то подрива ранију, предтранзицијску, концепцију по којој универзитет треба да буде државни и национални. Ни један од два наведена специфика Хумболтовског поимања универзитета не може издржати пред налетом савремених кретања у високошколском простору која се дешавају под утицајем глобализације и технолошког развоја. Увиђа се да држава нема потребе да улаже у слабо продуктивне универзитете када до знања која су јој потребна за унапређење развоја може доћи и преко других институција. Постало је сасвим јасно да универзитети на почетку трећег миленијума нијесу више једина мјеста гдје се кумулирају знања, већ су то и корпорације, медији, као и неке друге институције.

Ново позиционирање универзитета претпоставља да институционални облик оличен у Хумболтовској концепцији мора да пронађе нови начин својег егзистирања и ново оправдање постојања. У европском простору високог образовања и знања потпуно истовјетне позиције имаће сви универзитети без обзира да ли су државни, приватни или мјешовити, уколико су ускладили и хармонизовали принци-

пе егзистирања. Дипломе стечене на било којем универзитету који је испоштовао начела хармонизовања истовјетно ће бити третиране. Основ опстајања универзитетских институција зависиће од њихове способности прилагођавања глобалном тржишту знања.

Препознавање разлога због којих је неопходно извршити транзицију универзитета на европском простору резултирало је формулисањем декларација, конвенција и коминикеа као системског оквира интернационалног карактера који у првој фази хармонизације високошколског система пружа свакој земљи заинтересованој за процес преображаја могућност упознавања са јединственом филозофијом развоја образовних академских институција. Одговор Европе на глобалне трендове образовања, као и све већу привлачност америчких универзитета за иностране студенте и наставнике огледао се у потписивању Свјетске декларације о високом образовању, затим Сорбонске, Лисабонске и Болоњске декларације, као и Прашке конвенције и Коминикеа из Саламанке. Важност процеса транзиције високог образовања и кључних садржаја које је потребно хармонизовати на нивоу Европе могуће је спознати у кључним реперима преко наведених докумената, при чему посебно мјесто заузима Болоњска декларација која на неки начин системски заокружује процес транзиције универзитета. Јер да би се изградио ефикасан и успјешан универзитет према транзицијским захтјевима један од темељних чинилаца је изградња институције. А на то утичу легислативна рјешења, модел организације у складу са савременим стандардима, афирмација и имплементација савремених принципа менаџмента универзитета, подизање технолошког нивоа и кориштење савремених информационих технологија. Процес који треба да буде окончан до краја прве деценије трећег миленијума резултираће уједначеним системом високог образовања и стварањем јединственог академског простора. Међутим, хармонизација не значи да универзитети неће моћи да у сопствени академски простор уграде и неке специфичности сходно едукационим и научним одликама својега амбијента. Земље европског континента у преобра-

жај високог образовања улазе под прокламованом синтагмом "Европа знања" која је резултат усаглашавања заједничких напора за универзитетске стандарде, а циљ јој је повезивање образовања, научно-истраживачког рада и знања у јединствену функционалну цјелину која се зове универзитет.

2. Нови квалитет универзитета

Квалитет високог образовања је крајњи циљ транзиције система егзистирања академских грађана. Ова транзициска димензија је повезана са процесом хармонизовања, односно интернационализације. Интернационално хармонизовање и трансфер студената, наставника и знања потпомаже квалитет високог образовања. Наведена веза не може бити само концептуална јер би се у томе случају добили проблематични квалитативни критерији. Она у новопозиционираном универзитету мора бити дубоко садржинска и органска. Кључни сегмент показатеља квалитета високог образовања је мобилност. Покретљивост студената у Европи почетком трећег миленијума када је у питању помјерање студената ван своје државе је мање од 5%. Али треба имати у виду да је у универзитетски предтранзициском периоду студирање ван своје земље било привилегија само политичких и економских елита. Због тога је интернационализација универзитета онај појам који своје садржинско обухватно проширење надограђује на појам мобилности. Кроз различите програме међународне подршке и размјене повећава се мобилност студената и универзитетских наставника који искуства стичу или преносе на иностраним универзитетима. Такође, увећана је и мобилност истраживача ангажованих у интернационалним истраживачким пројектима и укупном научно-истраживачком раду.

Европски универзитетски систем се одликује шареноликим и многоструким спектром високошколских институција. Не само у земљама Југоисточне Европе већ и у онима Сјеверне, Западне и Јужне не постоје потпуно оперативни системи осигурања квалитета високог образовања који би

се могли стандардизовати. Систем квалитета високог образовања (Q A) транзицијског раздобља има одређене заједничке карактеристике које пружају могућност свим европским универзитетима, који то хоће, да дефинишу заједничке квалитативне индикаторе. Истина, квалитативни параметри су тренутно у европском академском простору присутну само на нивоу декларација, и то прије свега Сорбонске и Болоњске. Прелазак индикатора квалитета високог образовања са нивоа система и нивоа политичких договора и одлука у раван конкретних универзитетских рјешења је проблем чије рјешење са собом поставља и носи пуно тешкоћа. За превазилажење тешкоћа је веома битно успостављање транспарентних критерија и стандарда квалитета који ће омогућити компарирање и упоређивање академских знања која се стичу и усвајају у одређеној универзитетској институцији.

Универзитет ће своју квалитативну димензију у преображајним академским условима испољавати кроз четири функције: едукацију, научно-истраживачки рад, трансфер знања и менаџмент високошколске институције. Квалитет сваке од наведених функција се остварује како на нивоу универзитета понаособ, тако и универзитетског система одређене државе, односно академског простора Европе.

2.1. Функција едукације у транзицијском преображају универзитета

Едукација обухвата неколико видова универзитетског образовања и то од додипломског, постдипломског па до доктората и специјалистичког нивоа стицања академског образовног степена. Када је у питању ова функција квалитета универзитета она се у првом реду односи на дужину трајања студија и трансформацију наставних планова и програма. Нема јединственог и једноставног модела трајања студија који се може примјењивати као универзалан у Европи када је у питању дужина универзитетске едукације. Трајање студија може бити подијељено по двојаким принципима, и то додипломског и постдипломског студија. Први

ниво је додипломски гдје трајање студија износи три или четири године. Послије тога студент наставља постдипломске студије које у зависности од дужине трајања завршеног додипломског студија (три или четири године) могу трајати једну или двије године након чега се стиче степен магистра наука. Вријеме потребно за постизање магистарског нивоа је око пет година. Након тога се иде на докторски ниво чија је дужина трајања око три године после чега се стиче докторат наука. Значи, укупно трајање три нивоа едукације на новопозиционираном универзитету износиће укупно осам година. Такав структурни ниво универзитетске едукације је идентичан са процесима који се почетком трећег миленијума одвијају у Њемачкој и Аустрији гдје су нови *bachelor – masters curriculumi* уведени упоредо са постојећим програмима. Тај процес се поред двије наведене земље одвија и у Италији, Француској, Данској, Финској и Холандији. Интенција је у развијању флексибилних *curricula* који се састоје из сегмената уз увођење кредитног система (ECTS).

European Credit Transfer System (ECTS) је конституисан у правцу преноса бодова који су дјелотворна валута за академско признавање на европским универзитетима. Истовремено ECTS омогућава лагано препознавање студијских програма и на тај начин проширује студентима могућност уписа, односно слушања различитих едукацијских садржаја. Такође, овај систем повезује различите образовне системе из праксе и подстиче студентску и наставничку покретљивост. Везе међу различитим универзитетским институцијама које се том приликом граде остају трајна вриједност у животу европских универзитета и европског друштва у цјелини. Додјелљивање коефицијената оптерећења студената путем броја бодова или кредита у семестру или триместру неког студијског програма проистекло је из жеље за једноставнијом организацијом студирања која би омогућавала динамично студирање. Систем је конструисан тако да подстиче студента да учи у континуитету и да обезбиједи оцјену и прије формалног испитног рока. На модерним универзитетима студент може бирати семестре и триместре према

властитим амбицијама, али под стручним вођством професора. То је најчешће водитељ године или шеф студијског смјера који је истовремено први савјетник универзитетском ECTS координатору као његов факултетски повјереник (ESPВ, 2000:17). На тај начин уз помоћ професора савјетника, с једне стране, спречава се лутање младог човјека којега пуно занима одређени студијски проблем, а, с друге стране, осигурава се правилно разумијевање појединог студијског програма код универзитетског ECTS координатора.

Земље које желе да се прикључе новопозиционираном концепту универзитета који настаје на темељима Болоњског процеса европски систем преноса кредита уградиће у свој високообразовни систем онда када буду примљене у Европску унију. То је случај и са Црном Гором и Србијом. Намјера је да се увођењем система кредита поспјешити покретљивост, прије свега, студената да могу ако то желе започети студије на једном од ех-југословенских универзитета, а окончати их без икаквих додатних тешкоћа на неком од западноевропских универзитета. Међутим, бодови, односно кредити сами по себи не омогућавају студентима да с лакоћом прелазе, рецимо, са Универзитета Црне Горе на неки од Универзитета у Лондону, Риму или Паризу и да им се при томе призна све што су зарадили у Подгорици. Да би се несметано прелазило на европске универзитете потребно је имати уједначен квалитет наставе и истовјетну вриједност кредита што се постиже хармонизовањем система високошколског образовања. Међутим, ни то не значи да ће се прећи са универзитета на универзитет без додатних провјера нивоа едукације ако није склопљен уговор о узајамном признавању кредита са универзитетском институцијом која је у томе систему преноса кредита. Уговор може бити склопљен на нивоу појединих предмета, факултета, односно департмана, као и универзитета (Бркић, Јуранић; 2003: а10).

Квалитет едукације је први значајни искорак универзитета у хармонизовани европски простор. Едукациони циклус заокружује успјешни завршетак студија за три, односно четири године, пренос бодова и могућност избора

студирања на било којем европском универзитету. Ова функција универзитета у транзицији омогућава мобилност студената и наставника, интеруниверзитетско признавање диплома и положених испита, као и размјену искустава.

2.2. Остале функције универзитета у преображају

Поред едукационе универзитет у транзицији у европском простору детерминишу и функције које се тичу научно-истраживачког рада, трансфера знања и менаџмента. Међутим, имајући у виду активности на преображају универзитета у црногорском, као и већини других екс-југословенских друштава, стиче се утисак да је само едукација она специфичност промјена и реформи. Осталим функцијама се посвећује знатно мања пажња и о њима се још увијек не говори на начин који би указао на неопходну међусобну спрегу сва четири препознатљива функционална обиљежја високог образовања.

Веза едукације и научно-истраживачког процеса битно је обиљежје новог универзитета. Само у живој научној атмосфери могуће је школовати квалитетне високостручне кадрове. Наставници који су потребни универзитету у транзицији морају бити информисани о новим сазнањима у свјетској науци како би на квалитетан начин могли водити студента кроз процес едукације. Настава је на оваквој високошколској институцији окренута ка студенту и ка научно-истраживачком раду.

И о трансферу знања, као трећој важној функцији, универзитета у транзицији у екс-југословенском простору говори се веома мало. Захтјеви новопозиционираниог универзитета везани су за људске ресурсе. Мисија такве високошколске институције огледа се у трансферу најсавременијих знања и вјештина будућим универзитетски образованим грађанима који ће управљати друштвеним промјенама у југоисточноевропском друштву у првим деценијама трећег миленијума.

Менаџмент високошколске институције у транзицији биће кординиран и усмјераван с једног мјеста на универзи-

тету. Појединачне елементе тога менаџерског система чине јединке које могу бити полу-аутономне едукацијске структуре које омогућавају стицање дипломе која представља саставни дио цјелокупног система. У зависности од земље ова јединка се назива програм, одјел, институт, факултет-департман. Функција менаџмента на универзитету хармонизованих академских стандарда лоцирана је у ректорату који је одговоран за обезбјеђивање квалитета наставе, материјалних услова за наставу, као и за утврђивање услова под којима неко може бити наставник на високошколској институцији.

Четири функције универзитета у транзицији треба да буду интегрисане. На већини западноевропских универзитета је то урађено. У универзитетском образовању Југоисточне Европе само је једна функција, и то едукациона, инкорпорирана у систем. Наставници на универзитетима у овом дијелу Европе веома мало пажње посвећују развоју и интегрисању научно-истраживачког рада и функције трансфера знања са едукацијом. Ангажман већине наставника се своди на препричавање већ познатог, а много мање на упознавање студената са сопственим и другим научним и истраживачким достигнућима. Ове двије функције су у односу на едукативну запостављене. Заправо, едукативна функција је толико набујала да су ове друге двије закржљале у универзитетском систему друштва Југоисточне Европе. И поред потписивања и декларативног прихватања свих докумената којима се хармонизује процес универзитетског образовања у читавој Европи, уколико се избалансирано не буду развијале све три, односно четири функције, неће се имати савремени модерни универзитет који је конституисан на начелима транзицијских дешавања какве захтијевају образовање и наука на почетку трећег миленијума.

3. Ка универзитету конституисаном на транзицијском моделу

Преображај универзитетског система у европском простору обухвата транзицију цјелокупне структуре високог образовања и прилагођавање хармонизованом и стандар-

дизованом нивоу егзистирања. Несумњиво је да ће упркос одређеним отпорима готово све европске земље трансформисати своје високошколске системе. У таквом концепту образовања одређена традиционална својства универзитета нестају. Будући да је јасно да ће процес конституисања универзитета базираног на транзицијском моделу заживјети упркос мањим или већим отпорима не треба му прићи потпуно некритички. Критика треба да буде заснована не у смислу супростављања и конфронтација са широм међународном академском заједницом, већ у заузимању одређене позиције у систему која ће бити препознатљива и уважавана у ширим међууниверзитетским односима.

Модел универзитета заснованог на транзицијским захтјевима носи у себи више елемената унификације него хармонизације. Ради се о унифицираности не по глобалистичком моделу, већ американистичком или компанијском. Моћне мултинационалне компаније желе да веома брзо добију стручњаке који ће бити квалификовани за садржајно мању сферу дјеловања. Развој друштвених односа и трка за профитом не остављају веће временске могућности за дуже школовање потребних кадрова. Такође, имајући у виду искуства земаља Југоисточне Европе са различитим међународним дужносницима и "експертима" последњих година другог и првих трећег миленијума пријети реална опасност од експанзије филијала универзитета из различитих дјелова свијета који су стручно веома проблематични.

Какав ће модел универзитета конституисати поједине земље зависи од њих самих. Три су могућности успоставе функционалног универзитетског модела. Једна је базирана на остварењу истих резултата свих студената на универзитету у оквиру задатог програма, као што је тренутни случај са већином универзитетских институција из југоисточно европског академског простора. Други модел транзицијског универзитета је заснован на образовном искуству кроз које пролазе сви студенти на исти начин без обзира на то колико успјеха постигну. У оваквом моделу универзитета, а таквих је знатан број у САД-у и Западној Европи, сви који упишу факултет завршавају студије. И трећи модел

новопозиционираног универзитета је конституисан на принципу који се своди на то да у току студија будући стручњаци и високообразовани појединци учествују у дефинисању програма студија избором различитих предмета, дисциплина и тема. У зависности од тога колико ко кредита носи долазе до дипломе врло различитог нивоа вриједности. Универзитета конституисаних по овом моделу у Европи и прекоокеанским земљама је знатно мање.

Иако је као крајњи рок за успоставу европског простора за високо образовање заснованог на транзицијским захтјевима одређена 2010. година, остављена је могућност већини земаља да могу пролонгирати рокове за још коју годину послје тога периода, будући да је ријеч о процесима који имају креативну улогу у продуктивним визијама будућности једног конкретног друштва, као и оног глобалног.

Литература

- Anonymous, *Convention on the recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region*, Lisabon, 1997.
- Anonymous, *Еурoйски сусђав љријеноса бoдoвa (ECTS)*, Свеучилиште у Загребу, Загреб, 2000.
- Anonymous, *Joint Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Higher Education System*, Paris-Sorbonne, 1998.
- Anonymous, *The European Higher Education Area*, Bologna, 1999.
- Anonymous, *World Declaration on Science*, Будимпешта, 1999.
- Вукадиновић, Срђан: *Ново љозиционирање универзиђетa*, "Врела", Подгорица, 2002.
- Вукадиновић, Срђан: *New Position of Universities*, "Vrela", Podgorica, 2002.
- Долочек, Влатко: *Дрђимо симђозије, љишемо закључке и чекамо*, "Ослобођење", Сарајево, 2003, 06. фебруар, стр. 2-3.

Европски универзитети 2010, (пр. Турајлић, С. Бабић С., Милутиновић, З.), Алтернативна академска образовна мрежа, Београд, 2001.

Јуранић, Иван & Бркић, Александра: *Дипломе различитих вредности*, "Политика", Београд, 06. фебруар 2003, стр. А10.